

DE NORDSVENSKA
TIMMERHUSENS
KONSTRUKTION

*Detta utgör andra delen av den preliminära rapport som presenterades vid Nordsvenskt träbyggandes seminarie i Hudiksvall 9 december 1999. Rapporten består av delarna **1a Historiska takkonstruktioner** samt denna del **1b Undersökningen i Gallejaur**. Här kan Du läsa från undersökningen i Gallejaur. OBS! Ritningar till detta avsnitt ligger i särskild PDF-fil. Kom gärna med synpunkter på innehåll och form!*

Nybygget Gallejaur

Byn Gallejaur ligger strax ovan lappmarksgränsen på gränsen mellan Norr- och Västerbotten i Arvidsjaurs (och Norsjö socken), Arvidsjaurs kommun. Gallejaur ligger xxx m ö h i Gallejaurbergets sydvästslutning ned mot Gallejaurdammen. Gallejaursjön reglerades med dammbyggnaden som stod färdig 1964.

Gallejaur etablerades som nybygge på Olof Anderssons lapps katteland strax efter år 1800. De första nybyggarna kom från Rörträsk i Norsjö sn i Västerbotten. Nybyggarna ålades att under de sex första åren röja bort 1 ha skog, odla upp 0,5 ha åker och bli bygga ett fähus med foderlada för åtta kor och en häst. Fisket var från början dåligt men förbättrades med inplantering. En ägosyn genomfördes 1847. 1868 upprättades en sockenkarta där två bebyggelselägen med relativt få byggnader redovisas i Gallejaur. Slutlig skattläggning gjordes 1879 och då tilldelades byn mark från kronoparken. Byns samlade mark blev då 550 ha, varav 150 ha inägor, 235 ha skogsmark och 183 ha impediment. Till detta kom slättermyrar och strö- och bäckängar på kronoparken. En ny kartläggning i samband med laga skiftet 1889 redovisar en betydligt intensivare uppodling av inägomarken än tidigare (1868) och antalet byggnader har ökat starkt och ett nytt bebyggelseläge har tillkommit söder om bäcken. Antalet åbor var tre vid laga skiftet.

1907-08 sänktes sjön 1,5 meter och Gallejaurmyren och Rörsmysen odlades upp och dammängar och övrig utslättermark övergavs.

När sjön höjdes xx meter i början av 1960-talet flyttades flera byggnader. Några lador har placerats längst NV i byn. Här står även en skvaltkvarn (1876) vid den nuvarande stranden. Den gamla kvarnplatsen var vid utloppet ur sjön i öster. Här fanns också en vattendriven spånhyvel. På inägomarken nedanför nuvarande strandlinjen stod tidigare bl a en loge och den såg med spånhyvel som fanns i byn mellan 1937-64.

På en av ladugårdarnas gavel hänger en bom med ett hyveljärn som använts för handhyvling av spån. Bommen var svängbar i horisontalplanet och fästes i ladugårdsknuten och för att hantera den krävdes tre-fyra man.

I Westerlunds artikel uppges att mycket virke kransågades till flera byggnader efter laga skiftet 1888. Bockarna för kransågning stod länge kvar vid två av gårdarna. Senare sågade man i i Järvträsk eller Glommerträsk, innan man fick egen såg i byn.

Man bröt stubbar till tjärdalarna på senhösten då man också högg torrtallar och tog reda på vindfällena på skogskiftena. De gallejaurbor som arbetade i skogen bodde hemma i byn och här inhystes även andra skogsarbetare och bolagsombud fram till 1880-talet.

Enligt Christer Löfgren har skogen som tillhör byn bara nyttjats för husbehovsvirke och aldrig avverkats för försäljning. Lasse Wagenius och Stig Nilsson, med erfarenheter från alla typer av äldre bebyggelsemiljöer i Jämtland/ Härjedalen, menar att de aldrig har sett så många byggnader där allt byggnadsvirke varit av så extremt tätvuxen och jämnvuxen kvalitet. (Vi kunde konstatera att samma kvalitet fanns att tillgå även vid sommarens reparation av ett källartak. Detta virke var fullt moget, med mycket hög kärnandel och extremt tätvuxet, trots de klena dimensionerna på 10-14 cm.)

På hembygdsgården i Glommerträsk står en stor långloge från 1836 samt ett stort, timrat hemlighus som kommer från Gallejaur.

Postgången till byn blev regelbunden från 1933. Telefon kom 1947 och 1948 fick byn elektriskt ljus. 1952 blev landsvägen färdig.

Källor: *Ängs- och hagmarksinventering, 10 agrara miljöer*: GALLEJAUR, Riksintressebeskrivningsprojekt, Ist Norrbotten.

Byggnadsinventering 1993 - Gallejaur, Norrbottens museum.

Ernst Westerlund, 1959, Gallejaur.

Bebyggelsehistorisk undersökning i en liten lappmarksby. Norrbotten 1959.

Hvarfner, H. och Kvarning, L-Å.,

Gallejaur. Statisk kultur i teori och praktik. Norrbotten 1959.

Takkonstruktioner i Gallejaur

Vi har valt att redovisa 11 takkonstruktioner som vi anser vara väsentliga för att beskriva de förekommande taktyperna i byn Gallejaur. De övriga byggnader som vi undersökte men som inte redovisas, har tak som är lika de presenterade konstruktionerna. Presentationerna nedan ska läsas tillsammans med ritningarna med samma beteckning. På ritningen finns ett inventeringsprotokoll (se Förklaringar nedan).

Vi gick igenom totalt 28 byggnader och för dessa finns i grundmaterialet en skiss med plan, gavelröste, gavelsprång, takfot och övriga intressanta detaljer samt ett inventeringsprotokoll som fylldes i, helt eller delvis, för varje byggnad. Samtliga inventeringsprotokoll redovisas i bilaga 1.

FÖRKLARINGAR

Numreringen av byggnaderna utgår från Norrbottens läns museums byggnadsinventering 1993.

Ytterväggar benämns medsols A, B, C, D, med A som vägg med huvudingång. Mellanväggar benämns E, F osv från vägg B (ev A). Stockvarven numreras 1, 2, 3 osv nedifrån.

Bottenbjälklag, ytterväggar, takkonstruktion, beskrivs i förekommande fall ”innifrån och ut”.

Gallejaur 3:3

Nr 12 Stall m foderlada och vagnslider
(Ritning sid 1)

Stallet byggdes 1892. Taket är ett Ås-sparrtak med ennockås och två sidoåsar/takfall. Röstmodern i båda gavlarna, liksom i flera andra av byggnaderna, är grövre än de övriga stockarna i väggen (38 och 42 cm). Sparrarna är spräckta och bilade och har lätt avtäljda tassar. Mellan rafferna syns en märklig lösning som måste innebära att man har ”timrat in” lösa bitar. Mer normalt är att sparrarna täljs in i övre delen av väggbandet. Även brädorna i rotningen är spräckta och bilade. På rotningen ligger hyvlade spån i fyrlags-täckning.

Tolkning och frågor

I byggnaden syns inga spår efter någon annan takkonstruktion och konstruktionen bör vara ursprunglig. Någon förklaring till den kraftiga röstmoder som vi sett i flera byggnader har vi inte funnit. För detta spåntak har man inte använt något sågat virke vilket också är det vanliga i byn vid den här tiden, undantaget

nr 3:3-24 som har sågad rotning redan 1864. Spånen är av den tunna, hyvlade kvalitet som vi sett på de flesta husen och de bör komma från den hyvel som fanns vid sågen. (Vi har inte närmare studerat spånen på de olika taken för att utröna vilka som kan hänföras till denna hyvel (1937-64) eller vilka av de kvarvarande spåntaken som ev. skulle kunna komma från hyveln som fanns vid kvarnen eller den bom för handhyvling som hänger på ladugårdsväggen nr 3:3-13.)

Nr 13 Ladugård m portlider och hölada
(Ritning sid 2)

Huset byggdes 1874. Taket är ett Åstak med ennockås och två sidoåsar/takfall samt ett vågbord. Även här är röstmodern på gavlarna mycket kraftig, se nr 3:3-12. Undertaket består av spräckta plank som ligger över åsar och väggband och stannar mot vågbordet. På undertaket ligger näver, ovanpå det sinus-profilerad plåt och på plåten ligger takved som hängslats över nocken.

Tolkning och frågor

Åstaket med nävertäckning och täckved är ursprungligt eftersom vi inte sett spår efter någon annan konstruktion. Detta är en av de sista nävertakskonstruktionerna i Gallejaur (se även 3:3-21). Från 1880-talet övergår man till spåntak. Någon gång vid denna tid bör spånhyveln vid kvarnen ha byggts?

Är den eleganta lösningen med sinus-plåten i kombination med täckveden svaret på ett praktiskt eller estetiskt övervägande?

Nr 14 Sommar/bakstuga
(Ritning sid 3)

Huset byggdes 1867. Taket är ett Åstak med ennockås och två sidoåsar/takfall samt ett vågbord. Vågbordet, långt utanför vägglivet, vilar på stocken under röstmodern i varje röste. Dessa stockar har en utsmyckning i form av en uthuggen profilerad i sin övre, yttersta del. ”Rotningen” (för spåntaket) består av underbrädorna till en äldre taktäckning av takbrädor med vattenspår. Takbrädorna ligger direkt på åsarna i takfallets riktning och vilar ovanpå vågbordet. Taktäckningen är av pannplåt och under den ett hyvlat spåntak som spikats i takbrädorna. Spåntaket var inte möjligt att undersöka närmare. I byggnaden syns inga spår som tyder på att röstena eller den övriga takkonstruktionen har förändrats.

Tolkning och frågor

Takbrädorna är sågade. Takåsarna är placerade i nivå med röstlivet och vi utgår därför ifrån att den ursprungliga taktäckningen har varit ett brädtak. Den första sågen kom till byn först 1937 och enligt Westeralunds artikel (1959) kransågade man i varje fall från slutet av 1880-talet. På gårdens mangårdsbyggnad (nr 3:3-24), byggd tre år tidigare, ligger sågade brädor som rotning för ett spåntak där vi bedömer rotningen vara ursprunglig. I övrigt har vi funnit mycket lite sågat virke i takkonstruktionerna före 1900. Spåntaket, se nr 3:3-12.

Detta skulle vara det enda bräddtak bland man- och fähusbyggnaderna som vi har undersökt i Gallejaur. Den mycket speciella vågbordskonstruktionen (takfoten 58 cm!) utesluter nästan andra lösningar, om inte vågbordet ursprungligen varit utformat som på byggnad nr 3:3-13? Gårdens mangårdsbyggnad, med sitt spåntak, och denna bryggstuga med sitt brädtak har taktäckningar som avviker från de betydligt vanligare nävertaken i byn vid den här tiden. De avviker dessutom sinsemellan, spån- resp. bräddtäckning, men har det gemensamt att man har ”kostat på” att såga virket under omständigheter då detta måste varit mödosamt och orationellt.

Nr 20 Stolpod (Ritning sid 4)

Huset byggdes 1853 och flyttades enligt uppgift hit från en lappvall. Taket är ett Åstak mednockås och två sidoåsar/takfall och vågbord. Röstmoder och övriga stockar i röstet är grövre än övrig timmer. Undertaket av spräckta halvklov är lätt hakade över åsarna och stöder i en fals i väggbandet. På undertaket ligger näver som hålls på plats av täckved av rundvirke som hängslats över nacken. Täckveden hålls på plats av en klova/takfall som stöder mot dymlingar i täckveden och hålls på plats av stenar.

Tolkning och frågor

En ”klassisk” nävertakskonstruktion med undertaket i en fals i väggbandet. Vi kan notera att denna lösning med fals i väggbandet finns i ytterligare två av de byggnader vi redovisar, nr 3:2/8 och nr 3:3/30. Båda är gamla. Stallet 3:2/8 är byggt 1832 och Sjö/fiskeboden 3:3-30 (urspr. funktion?) bör också vara från denna tid.

Vågbordskonstruktionen skiljer sig dock mellan den samiska boden och ”Gallejaur-husen” som har

fyrkantsbilade vågbord något längre ifrån vägglivet. De fyrkantbilade vågborden återkommer i många byggnader i byn som byggs senare, men där går undertaket över väggbandet och stannar mot vågbordet.

Nr 21 Dubbelbod (Ritning sid 5)

Huset byggdes 1879. Taket är ett Åstak mednockås och en sidoås/takfall och vågbord. Röstmodern är grövre (38 cm) än övrigt timmer i väggen. Undertaket är av ram- eller kransågade plank i takfallets riktning stannar mot vågbordet. På undertaket ligger spån och ovanpå det regler och trp-plåt. Några spår efter någon annan takkonstruktion syns inte.

Tolkning och frågor

En takkonstruktion som bör vara avsedd för nävertak med täckved. Spåntak ligger bättre på en rotning som ligger tvärs takfallet och man har tidigare (år 1864, nr 3:3-24) lagt spån på det sättet i byn. Nävertaket bör ha bytts ut vid ett sådant (tidigt) tillfälle att plåt inte varit tillgänglig, jfr nr 3:3-13.

Det finns takkonstruktioner för spåntak av senare datum där både sparrar och rotning är spräckta och bilade (jfr det stora taket på Ladugården från 1892, 3:3-12, eller samma hustyp: Dubbelboden från 1889, 3:3-27) men här är plankorna i undertaket sågade. Metoderna för virkesförädling följer inte någon tidsmässigt rak utvecklingslinje.

Nr 24 Mangårdsbyggnad (Ritning sid 6)

Huset byggdes 1864. Taket är ett Ås-sparrtak mednockås och två sidoåsar/takfall. Rotningen är sågad och taket har s k ringrotning, där rotningen vid gavel-språnget är av bilade brädor som vilar på väggband och åsar. På rotningen ligger spån och ovanpå det regler och trp-plåt.

Tolkning och frågor

Inga spår efter vågbord som är den enda lösningen för nävertak som vi har sett i byn. Taket är en ursprunglig konstruktion för nävertak från 1864, c a 20 år före spåntakens genombrott. Huset är gårdens bostadshus och är sparsmakat när det gäller utsmyckning. Enkelhet har fått råda även om knutarna har haft en påkostad inklädnad. Att såga och skaffa spik måste ha

krävt uppoffringar. Taket bör kanske vid denna tid och detta sammanhang betraktas som ett påkostat tak? I varje fall skiljde det ut sig från mängden bland alla andra tak med näver- och vedtäckning. Har spånen hyvlats vid kvarnen eller handhyvlats i byn? Se även nr 14 Sommar-/bagarstugan som ligger strax intill. Vi har inte jämfört med de två andra, äldre boningshusen i byn eftersom de är betydligt yngre resp. ombyggda.

Nr 27 Dubbelbod
(Ritning sid 7)

Huset byggdes 1889. Taket är ett Ås-sparrtak mednockås och två sidoåsar/takfall. Rotningen är spräckt och bilad. På rotningen ligger hyvlade spån i fyrlags-täckning och ovanpå det regler och trp-plåt.

Tolkning och frågor

Inga spår efter vågbord som är den enda lösningen för nävertak som vi har sett i byn. Taket är en ursprunglig konstruktion för spåntak från 1889, när spåntaken börjar bli vanliga i byn. Vi får föreställa oss att man, förutom att spiken blivit överkomlig, har ordnat för en rationell produktion av spån. Att man ännu inte har någon såg i byn framgår av detta och flera andra tak från de här åren.

Huset är ett förvaringshus och det har inte varit angeläget att tätta öppningen väggband-rotning mellan takåsarna på samma sätt som vi kan se i Mangårdsbyggnaden 3:3-24 eller Ladugården 3:3-12.

Nr 30 Sjö- och fiskebod
(Ritning sid 8)

Huset är inte daterat genom inskription på samma förnämliga vis som många av de övriga byggnaderna. Taket är ett Åstak mednockås och två sidoåsar/takfall och vågbord. Röstmoder och övriga stockar i röstet är grövre än övrigt timmer. Undertaket av spräckta halvklov är hakade över åsarna och stöder i en fals i väggbandet. På undertaket ligger näver som hålls på plats av täckved av rundvirke som hängslats över nocken. Täckveden hålls på plats av en ”stång” som trätts genom en ögla i en smidd konstruktion.

Tolkning och frågor

Om sjö- och fiskebod är den ursprungliga funktionen

ställer vi oss frågande inför. En ”klassisk” nävertaks-konstruktion med undertaket i en fals i väggbandet, jfr nr 3:3-20 och nr 3:2/8. Vågbordet är fyrkantbilat som nästan alla andra vågbord i Gallejaur. Täckveden sticker långt utanför vågbordet precis som på boden nr 3:3-20 - orsak?

Gallejaur 2:4

Nr 4 Dubbelbod
(Ritning sid 9)

Huset byggdes 1846. Taket är ett f d Åstak med ennockås och en sidoås/takfall samt ett vågbord. Idag ligger ”sparrar” över åsar och väggband och mot vågbordet. På ”sparrarna” ligger sågade regler och i dessa har spikats pannplåt. ”Sparrarna” är av spräckta halv-klovor som av passningen över åsar och väggband att döma hör till den äldre Åstakskonstruktionen. Inga andra spår, som urhuggning för sparrar i väggbandet, syns i kringtak-konstruktionen.

Tolkning och frågor

Åsar och vågbord hör till den ursprungliga konstruktionen. ”Sparrarna” bör vara återanvända klovor från det ursprungliga undertaket där de legat tätt för att bära en nävertäckning. Nävertak med vågbord är en väl representerad takkonstruktion i Gallejaur. Detta är den tidigaste där undertaket stöder mot vågbordet istället för i en fals i väggbandet och den får flera efterföljare.

Gallejaur 3:2

Nr 2 Sommarladugård
(Ritning sid 10)

Huset byggdes 1879. Taket är ett Ås-sparrtak med ennockås och en sidoås/takfall. Röstmodern i båda gav-larna, liksom i flera andra av byggnaderna, är grövre än de övriga stockarna i väggen (41 cm). Även övriga stockar i röstet är grova och hela röstet är fint timrat och bilat till c a 6", så att röstena är släta och nästan utan såt. I röstena syns spår efter hak ”utanför” åsen på takfall B. Nockåsen ligger inte i mitten och under denna och åsen på takfall B ligger klotsar i haken.

Sparrarna är hakade över väggbandet och överkant-sparre och röste ”flyter” jämt. Brädorna i rotningen är spräckta och bilade. På rotningen ligger hyvlade spån.

Tolkning och frågor

Ås-sparrtaket bör vara ”ursprungligt” från 1879. Det extra haket, klotsarna under åsarna och den förskjutna nocken är inte lätta att tolka. Enligt Christer Löfgren och Westerlund (1959) är detta röstet från byns äldsta hus byggt från omkring 1801. Att detta är ett återanvänt röste är helt klart, men vad det burit för takkonstruktion är svårt att säga. Det kan vara omkapat. Hur som helst så kan vi nog konstatera att det inte gick lika gott för de som återanvände röstet, som för dem som gjorde det nytt. Samtidigt kan man förmoda att inte alltför stor möda las ned på en sommarladugård.

Nr 8 Stall (Ritning sid 11)

Huset byggdes 1832 och är den äldsta intakta byggnaden i Gallejaur. Taket är ett Åstak med nockås och tre sidoåsar/takfall och vågbord. Hela huset är i betydligt grövre timmer än övriga byggnader i byn, stighöjd c a 33 cm och ett par av stockarna är betydligt grövre. Undertaket är av halvklovor som täljts över åsar och stannar i en fals i väggbandet. På undertaket ligger rester av näver och däröver två omgångar spåntäckning.

Tolkning och frågor

En nävertakskonstruktion med undertaket i en fals i väggbandet som vi tolkar som den äldre varianten av nävertak i byn, jfr nr 3:3-30. Vågbordet är fyrkantbilat som nästan alla andra vågbord i Gallejaur. Då inga spår efter någon annan konstruktion finns (hak efter rafter) har nävret varit täckt med virke som hängslats över nocken. Huset är gammalt och nävertaket har bytts mot en spåntäckning som vid reparationstillfället fick ytterligare en omgång spåntäckning.

Sammanfattning

Tanken med hela rapporten är att få en anspråklös ”handbok” som är lätt att använda när man i olika sammanhang har anledning att undersöka tak i timmerbyggnader.

I detta sammanhang ska den principiella genomgången av historiska takkonstruktioner fungera som en hjälp att grovt sortera bland de olika konstruktionerna och några av dessas varianter. De redovisade taken från Gallejaur utgör konkreta, undersökta exempel på olika konstruktioner som belyser ett faktiskt genomförande - i det här fallet inom ett litet område.

Själva fältundersökningen av totalt 28 takkonstruktioner gjordes i en geografiskt mycket begränsad miljö som har en relativt kort bebyggelsehistoria som omfattar närmare 200 år. Det äldsta kompletta huset är omkring 170 år och enligt uppgift finns det en del av ett hus som är från de allra första koloniseringsåren (nr 3:2-2). Vad kan vi dra för slutsatser av en sådan här undersökning som strängt taget endast är ett mindre bidrag till en bymonografi?

Först och främst måste vi konstatera att mängden av hus som är daterade genom inskriptioner, i de flesta fall på undersidan av nockåsen vid ett av gavel-sprången, har varit till stor hjälp. Vid den här typen av undersökningar finns alltid ett stort behov av att återvända för att kontrollera uppgifter och iakttagelser och för att kontrollera sammanhang som man upptäckt först vid skrivbordet. Dateringarna har gjort att vi vågar ställa upp en liten kronologi över utvecklingen av takkonstruktionerna i Gallejaur. Om detta hade varit huvudsyftet med undersökningen, och dateringarna hade saknats, hade vi tveklöst varit tvungna att återvända för att kontrollera fler detaljer i byggnaden och konsulterat mer lokalt bevandrade i den lokala byggnadstraditionen. Nu känner vi oss tämligen säkra på följande beskrivning av vilka lösningar som har valts vid olika tidpunkter.

Åstakskonstruktionen med näver och täckved har varit helt dominerande i byn fram till 1880-talet. Vi har mycket få belägg som indikerar möjliga torvtak. (Jfr ex Torkbastun 3:2-3 i inventeringsprotokollet som har spår efter rafter i ena väggbandet. Bastun tillhör väl också en kategori där det är rimligt att tänka sig ett torvtak.) De tidigaste åstaken har undertaket i en fals i väggbandet och f o m ca 1850 så går istället undertaket ut över väggbandet och stödjer mot vågbordet.

Vågborden är genomgående fyrkantbilade, utom i den samiska boden. Från omkring 1880 bygger man Ås-sparrtak med spåntäckning. Sparrarna är med få undantag spräckta och bilade eller av rundvirke fram till om 1930-talet.

Rotningen är spräckt och bilad till början av 1900-talet och sågat virke i större mängd i taken ser vi först i rotningen på de hus som byggs under 1920-talet.

Byn fick egen såg, med spånhyvel, 1937 och allt sågat virke har före dess inneburit en viss möda, antingen ifråga om kransågning eller transporter. En möda som man vid få tillfällen ansåg befogad när det gällde virke till tak. Den urgamla träbearbetningsmetoden att spräcka virke och bila det till plank och brädor har i detta sammanhang varit helt rationell in i vårt sekel.

Ur detta perspektiv ter sig mangårdsbyggnaden 3:3-24 lite speciell som påpekats ovan. Här sågade man rotningvirke och hyvlade spån redan 1864. Är det ett uttryck för att man statusmässigt velat särskilja detta hus från de övriga genom ett vid den tidpunkten resurskrävande, påkostat och modernt utförande? Eller är det en mer renodlat estetisk vilja som ligger bakom? Vi ska väl då tillägga att det nedifrån byn eller från den gamla byvägen är mycket svårt att njuta av taktäckningen på denna höga tvåvåningsbyggnad. Det är nästan bara uppifrån skogen man kan se det.

Vi kan också, för resonemangets skull, återknyta till huvudtemat för den här rapporten: konstruktionerna. Ås-sparrtaket skiljer väsentligt på en punkt exteriört från Åstaket, nämligen vid takfoten, som med en vågbordkonstruktion får ett betydligt grövre utförande. Om nu själva taktäckningen på mangårdsbyggnaden knappast är synlig - är det endast viljan att få en annan takfot ("lättare", modernare) som ligger bakom den konstruktiva nyheten i byn? Som nämnts i redovisningen ovan präglas huset av en sparsmakad utsmyckning, exteriört koncentrerad till entrén. Men vid knutarna syns också rester av mycket fina, raffinerade och ur utförandesynpunkt förhållandevis komplicerade knutlådor.

Vi kan spekulera vidare kring denna takfot. Det är ju faktiskt fullt möjligt att, som påpekades vid genomgången av Ås-sparrtak, lägga ett nävertak med hängslad vedtäckning på denna konstruktion (den nuvarande rotningen bör då ha ersatt en tidigare, troligtvis spräckt och bilad, som har legat tätare). I detta hypotetiska fall skulle strävan mot att uppnå en annan utformning av själva takfoten framstå som ännu starkare.

Det går också att inom ramen för ett sådant här bildrag till en bymonografi ställa frågor kring spåntaken

(och då samtidigt ge oss in på förhållanden som vi inte känner så väl). Spåntaken får sitt genombrott i de hus som byggs fram om 1880-talet. Vi bör nog kunna prata om ett generellt "genombrott" som är mer omfattande än att bara gälla vissa kategorier som "går före". Det finns exempel på både bodar och ladugårdar som förses med spåntak och som bara ett eller två decennier tidigare byggdes med nävertak.

En första fråga bör väl handla om att söka få fram uppgifter om tidsåtgången för att framställa och lägga näver respektive undertak. Tillverkningen av undertaken går ju på ett ut som vi har sett i Gallejaur - båda taken spräcks och bilas. Om inte heller själva läggningen är den avgörande faktorn (?) är det framställningsprocessen: hyvling av spån contra rivning av näver. Skulle spåntaken vara resultatet av brist på lämpliga nävertäcker inom rimliga avstånd??

Vi har ju tidigare också nämnt tillgången på spik som en generell förklaring till spåntäckningens framgångar. Industriell tillverkning är en självklar förutsättning när det krävs sådana mängder som till spåntak (upp till 15 000 st/byggnad). Sedan krävs kontanta medel för att betala med. Från 1880-talet har flera i byn utkomster från vinterns skogsarbete och de skogshuggare och bolagsfolk som bodde i byn bör ha betalat hyra i någon form. I Westerlunds artikel (1959) nämns också att det fanns en form av affär i byn genom bolagets försorg. Är bolagsdrivningarna en av förutsättningarna för spåntakens genombrott i Gallejaur och liknande miljöer? Betalades hyran rent av som dagsverken vid spånhyveln? Westerlund nämner att bommen med spånhyvel varit vanlig bland nybyggare i lappmarken där man inte haft kunskap eller vattentillgång för att bygga vattendrivna hyvlar. I Gallejaur kan vi se att de första nybyggarna i varje fall inte byggde spåntak. Den fiffiga bomkonstruktionen, var det en kunskap som skogsarbetarna förde med sig?

Om vi nu lämnar spekulationerna och ser mer pragmatiskt på själva takundersökningen i Gallejaur. Vår förhoppning är som nämndes inledningsvis i detta avsnitt att de konkreta exemplen tillsammans med lite generella kunskaper ska göra att vi får skarpare glas-ögon på nästan nästa gång vi står inför en takkonstruktion i ett timmerhus. Med lite kompletteringar skulle undersökningen också kunna ge en säkrare datering av de byggnader som saknar inskriptioner.

I ett vårdsammanhang skulle undersökningens uppgifter ge ett bättre underlag för värdering och prioritering av olika insatser. Vid den konkreta vårdsinsatsen ökar möjligheten att åtgärden verkligen görs utifrån de

lokala villkoren där den enskilda byggnadens små, triviala detaljer får ingå i ett litet större och samtidigt konkret sammanhang. Vi ökar möjligheten att bättre kombinera förståelsen för restaureringsprinciper med förståelsen för kulturhistoriska betydelser.